

srednjega veka se je zdela kaotična uganka, dokler je ni razrešil Dvořák, ko je s pomočjo pisave umetnostnih oblik in stila srednjega veka začel čitati v duši srednjeveškega človeka in razgrnil grandiozno sliko celotne njegove duševnosti, kakor se je izkristalizirala v romanski in pozneje gotiški plastiki in slikarstvu. Korak za korakom mu sledimo, kako se bori s težko snovjo, dokler ne začenjajo spomeniki govoriti.

Začetkoma sem omenil renesanso in njeno razmerje do antike. Tudi ta primer je eden izmed mnogih problemov umetnostne zgodovine. Kakor v umetnostnem ustvarjanju ni mirne točke, kjer se neha razvoj, tako je tudi ni na potih, po katerih potujejo in se prenašajo oblike iz enega kulturnega osredja v drugo, se spajajo z drugimi oblikovinami in porajajo nove. In tudi ti problemi so izredno važen doprinesek k spoznavanju človekove duševnosti.

Zgodovina upodabljače umetnosti na slovenskih tleh je šele v povojih. Tekom letošnjega poletja pa se ima prirediti historična razstava umetnin, ki so pri nas nastale in se ohranile. Ali bomo znali čitati njihov jezik in spoznati v njih dušo človeka? Kakšna je bila naša zgodovinska duševnost? Uspeh poskusa in formulacija odgovora je odvisna od metode vprašanj.

Toda o metodi — ob drugi priliki.

L'OURAGAN.¹

Dr. L. Sušnik.

Vojno slovstvo pri Francozih pridno raste in se množi iz dneva v dan: romani, novele, pisma, dnevniki, spomini, zapiski se vrste neprestano. Poezija je zastopana v precejšnji meri po priznanih pesnikih, kot so Edmond Rostand, Jean Richepin, Henri de Régnier, Fernand Gregh, Henri Bataille, Mme de Nouilles, Paul Fort, Paul Claudel i. dr., manj drama; o obsežni strokovni in nestrokovni vojaški literaturi niti ne govorimo.

In kako tudi ne? Saj nudi vojna toliko različnih motivov, toliko pestrih slik, toliko raznovrstnega doživetja, ki kar vabi in sili k umetniškemu oblikovanju, k presnavljanju, poročanju ali razmišljanju! Kakor ima vsak posameznik svoje lastne spomine iz vojne dobe, tako seveda ni pisatelja, ki bi bila grandiozna podoba vojnega vrveža šla mimo njega brez vtisov: množina snovi je neizmerna, možnost variacije skoraj neomejena, aktualnost brezdvomna. Tako da bodo najbrž redki

¹ Florian-Parmentier, L'Ouragan (1914—1919). Première Edition, Paris 1920, Ed. du Fauconnier, 74, Rue Vasco de Gama (XVc); m. 8°, str. 342, cena 7 fr.

fisti sodobni umetniki besede oziroma peresa, ki bi odoleli vsem tem zapeljivim momentom.

Tradicija te vrste slovstva je ravno pri Francozih stara in častna. Od napoleonskih junaških časov naprej preko francosko-nemške vojne prav do izbruha svetovne vojne: kako dolga je vrsta nacionalnih, rodoljubnih in vojaških pisateljev! Erckmann-Chatrion sta poleg Jules Vernea najbolj priljubljena in med ljudstvom najbolj razširjena pripovednika. In literati, ki so zajeli snov iz narodne katastrofe leta 1870./71. kakor E. Zola (*La Débâcle*), Francisque Sarcey (*Le Siège de Paris*), Paul in Victor Margueritte (*Une Époque*, zlasti *Le Désastre*), A. Achard (*Récits d'un Soldat*), A. Daudet (*Contes du Lundi*), V. Hugo (*L'Année terrible*) itd. — sama širokoznana imena — so bili vedno deležni splošnega zanimanja.

Isti pojav opažamo sedaj. Zavedajoč se aktualnosti in hvaležnosti predmeta, je že veliko najboljših pisateljev začelo obdelovati široko in prostrano polje vojnih dogodkov z različnih vidikov, vsak po svojem okusu in načinu. Nekaj jih omenja že dr. I. Pregelj v »Času« 1920, str. 72 ssl., v članku: *Svetovna vojska in slovensko slovstvo*.

Materija je res neizčrpna. Zakaj vsakdo izmed tistih milijonov udeležencev vojske na fronti in v zaledju bi vedel kaj povedati o njej. Največ in najbolj seveda tisti, ki so pustili svoje življenje na bojnih poljanah. A tem so — žal — usta onemela, pero jim je padlo iz rok in njihovega merodajnega glasu ne bo čuti v šumnem valovanju besednega morja povojne literature. In teh ni malo! V Ch. Le Gofficovi knjigi *La Littérature française aux XIX et XXe siècles II.*, Pariz, 1919 (Bibl. Larousse), str. 286 ssl., čitamo imena krog 450 francoskih književnikov-vojakov, ki so postali žrtev vojne, med njimi 368 padlih na fronti. Može v najboljši dobi, po večini mlade, nadobudne moči! Kolika škoda!

In vendar — vse to slovstvo ne more podati popolne slike svetovne vojske. Prvič je to samoposebi nemogoče, drugič bodo naravno prevladale goste in na učinek preračunane fraze tistih, ki so bili le malo deležni vseh grozot in nesreč vojske, in tretjič je že človeška narava taka, da — mogoče v dobri veri — nehote vse idealizira in generalizira. Predstave, ki jih bodo dobivali čitatelji spominov iz vojne, bodo postajale, čim bolj bo to slovstvo rastlo in čim bolj se bomo oddaljevali od onih let, vedno bolj netočne, zabrisane in lažne. Ali ni že danes — po par letih — strašna mora in muka vojnih časov takorekoč pozabljena? ... Ne le da se človek z nasmehom na ustnih spominja tistih strašnih dogodkov, ko so enkrat za nami, je število tistih, ki niso bili globlje prizadeti ali so celo prosperirali,

odločujoče; zraven je pa politična ideologija in frazeologija tako mogočno razvita, da so se že sedaj v glavnem zabrisali v glavah in srcih sledovi vojne in človeštvo se — neverjetno, pa resnično — giblje zopet povsem v starih kolovozih! Nemogoče niso niti besede o »lepoti«, o »dobrotah« vojske (cf. Joachim Gasquet, *Les Bienfaits de la Guerre*). »Kako strašna slepota je človeka!« Pa še kaj drugega!

Béranger, Hugo in Thiers so s svojim navdušenim proslavljanjem Napoleona ustvarili o njem pripovedko, takorekoč nacionalno legendo. Dandanes povprečni Francoz ob spominu na svojega genialnega, toliko proslavljanega cesarja niti ne pomisli več na vse velikansko gorje in vse težke nesreče, ki so bile zvezane z Napoleonovim vojskovanjem. Tako bo tudi podoba svetovne vojske pod vplivom raznih stališč, struj in stremljenj dobila sčasoma čisto neadekvatno lice. Kakor je po l. 1870./71. obvladala francosko javnost misel na revanšo, tako se sedaj francosko časopisje ne more povzdigniti nad neprestano razmotrivanje o odškodnini, iz ozadja pa zopet strmi strah pred maščevanjem!...

Iz vseh teh vidikov pa zasluži toliko bolj našo posebno pozornost delo, ki nam podaja kolikor mogoče celotno, vsestransko, resnično, jasno in globoko doumljeno podobo svetovne vojske na francoskih tleh. To je Florian-Parmentierjev »L'Ouragan« — »Orkan«.

Disatelj imenuje knjigo roman. A naj povemo koj: kar si navaden človek predstavlja pod besedo »roman«, to njegovo delo ni. Vsebuje sicer ogromno vrsto zunanjih dogodkov, toda enotnega dejanja, dosledno izpeljanega, navezanega na razvoj gotovih oseb, le nima. Našli boste res v njem tudi gotov nauk, mogočno moralno tendenco, ali ljubezenskih in drugih vsakdanjih notranjih zapletljajev tu ni: ženska sploh ne igra nobene direktne vloge. Disatelj je gotovo in po pravici imel občutek, da bi to le škodilo enotnosti, jedrnatosti in elementarnosti slike vojske kot take, in se je zato v tem zavestno ločil od svojih predhodnikov, n. pr. od Zolaja. In to je po mojem tudi ena najbolj karakterističnih potez njegovega romana: nobene malenkostne erotike posameznika; to kar onemí in zgine pred strahotami vojnega trpljenja. — Skratka: enotne fabule, kot smo je navajeni pri navadnih romanih, tukaj pravzaprav ni. To je tudi popolnoma naravno. Za roman v običajnem smislu snov, če naj ostane vseobsežna, ni pripravna. V resnici bi se knjiga dala primerjati na zunaj, če jo hočemo analizirati, obširnemu dnevniku. So to slike, študije, opisi, prizori in panorame iz vojnega vrvenja in trpljenja, nanizane ena na drugo dostikrat brez vsake vzročne zveze edino na nit časa in slučaja ter enega oziroma par glavnih udeležnikov kot so jih n. pr.

drugi pisatelji tudi res večkrat podali v ločeni obliki posameznih zgodb in vtisov. To velja zlasti tudi, kar se tiče notranje vsebine knjige: zunanji dogodki in pa filozofsko razmišljanje o njih, ki jih najdete drugod posebej, vse to je tu strnjeno v en sam srčen, mogočen, do neba vpijoč, po usmiljenju in maščevanju vpijoč krik mučenega človeškega srca!

Vsebina romana se po njegovem bistvu da razločiti v dva glavna sestavna dela: scene iz vojske same in pisateljevi občutki in misli; oboje je enako važno, oboje enako potrebno za umevanje te svetovne drame. Razlika je pa ta, da bodo oni, ki se je niso aktivno udeležili, bolj občudovali grandioznost prikazanih prizorov iz borbe same (prim. recencijo *Andrée Jouveja* v *La Voix des Femmes*, 1921, 9. jun., str. 3), tisti pa, ki so sami imeli priliko, doživeti take in enake dogodke »v originalu«, se jim bodo sicer divili, ker se je piscu posrečilo, da naslika vojno grozo res nadvse živo in nazorno (dasi seveda vsaka taka slika mora ostati daleč za realnostjo), v ostalem pa bodo rajši in z vsem srcem pritrjevali pisateljevemu filozofskemu razmišljanju oziroma njegovi uničujoči kritiki vojske: to bo zanje najbolj dragocena zasluga in vrlina njegova!

Oglejmo si tedaj najprej prvo stran in vprašajmo, kako je zgrajena knjiga z ozirom na zunanje dejanje! Kak način si je izbral *Florian-Parmentier*, da uspešno oriše vse to nebrojno gorje, vse te strahote in grozote, vse to neizmerno trpljenje, ki je tako dolgo pretresalo svet?

V kolikor je sploh v človeški moči, da reproducira odlomek iz dogodkov kot je svetovna vojska, lahko rečemo, da je pisatelj izredno uspel in prekosil svoje prednike, v marsičem celo *Barbussea*. Metoda mu je čisto naravna in neprisiljena. Črpa skoraj samo iz lastnega doživetja, 50 mesečnega življenja na fronti, ki ga podaja kot zapiske svojega protagonista *Gabriela Peissonierja*. (Pisatelj sam pravi v uvodu, kjer posvečuje knjigo spominu svojih staršev, žrtve vojske, da se je rokopis izgubil in zopet našel, medtem ko je on visel v bolnici med življenjem in smrtjo; publikacija se je vsled raznih povojnih neprilik in privatnih zadev avtorja zakesnela do sedaj, ko je vojna že skoraj pozabljena.) Kot da je hotel že samo s tem poudariti neizmernost vojnega gorja: če ga vidi že en sam udeleženec toliko, kaj bi šele bilo, ko bi milijoni povedali vsak svoje doživljanje...

Učil se je pri tem pač predvsem pri pisateljih, ki so obravnavali francosko-prusko vojno. Tako podaja n. pr. *Achard* enostavno memoare navadnega prostovoljca pri 3. polku »zouavov« pri ujeti vojski in pred Parizom, *Sarcey* pa priobčuje svoje spomine in vtise iz obleganja Pariza. Ali njegova metoda se da vseeno še najprej primerjati z *Zolajevo* v »*Polomu*«. Tudi *Zola* je imel namen, po-

dati kolikor mogoče celotno sliko francoske nesreče pred 50 leti, pa je grupiral vse dogodke ob dveh goriščih: poraz pri Sedanu in obleganje Pariza. Pravi nosilec dejanja mu je najmanjša vojaška edinicca: roj, kot enota in kot posamezniki (prim. v tem oziru Henri Barbussea in njegov *Le Feu*,² Paris, 1917, éd. Flammarion, ki ima že v naslovu podoznačbo »Journal d'une Escouade«; pa on ni samo tozadevno Zolajev učenec), razen tega pa vpleta vmes še celo vrsto drugih osebnosti in za vojsko važnih, pa tudi vsakdanjih dogodkov. A koliko bolj enotna, pregledna, iz lastnega doživetja zajeta in elementarno učinkujoča je knjiga Florian-Parmenierjeva! (Sicer pa se mora človek že po tem zgledu čuditi, kako so si v glavnem vse vojske podobne.) On podaja vsaj v prvem delu prizore iz usode glavnega junaka Gabriela nekako menjaje z doživljaji njegovega prijatelja Raymonda Chevagnes (po njegovih pismih), pozneje pa bolj upošteva tudi junaštva par tovarišev, slučajnih znancev. Ta nit, ta notranja zveza pa je čisto namenoma pretrgana odnosno nevidna. In tudi to je prednost romana, da so posamezni prizori zakroženi v takorekoč samostojne celote. Poglavlja, opremljena z efektivnimi nadpisi, eno bolj učinkovito kot drugo, so liki kamenčki mozaika, ki tvorijo skupaj pester, pa enoten prikaz vojske od njenega začetka do konca. Barbusseov »Ogenj«, kot znano, ne podaja celotne slike vojne, temveč samo vtise prvih 15 mesecev. Njegov nadaljnji roman *Clarté* (Jasnost), Paris, 1920, éd. Flammarion, sodobnik našega »Orkana«, pa poseže precej nazaj pred začetek vojne, zadnji del pa je posvečen refleksiji in protivojni ideji, tako da se bavi komaj tretjina knjige z dogodki vojske kot take. Čeprav so tudi te scene v središču magistralne, se vendar lahko vidi, da je Barbusse glavno podobo vojne pravzaprav izčrpal v prvi knjigi, *Clarté* pa ima že tudi konvencionalen okvir romana z ljubezenskim zapletkom in posebno tezo.

(Dalje.)

² Slovenski prevod te knjige je izšel za novo leto 1922. pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani. Poslovenil jo je A. Debeljak.

L'OURAGAN.

Dr. L. Sušnik.

Spremljajmo sedaj glavnega junaka na njegovi zunanji poti! Gabriela Peissenierja vrže usoda s 1. korom, ki se dopolnjuje iz krajev, katere je kesneje sovražnik okupiral, najprvo v Belgijo. Tu okusi prve sladkosti vojske (bitka pri Charleroi). Ali kmalu sledi umik in tu se pokaže še v hujši meri vsa tragika nesrečne vojne. Begunci, nepregledne kolone, neprestani marši; Laon, Soissons, Montmirail — in Gabriel se znajde blizu Reimsa, nedaleč od Marne. Po dolgih bojih ga srečamo l. 1916. pred Verdunom, v septembru istega leta na fronti ob Sommei, l. 1917. zopet v sektorju ob Reimsu. Udeleži se 16. aprila ponesrečenega napada pri Craonne, pride v taborišče Mailly; njegova formacija vrže potem sovražnika čez Ysero in je zato deležna v posebni meri strašne zime v Flandriji. Po mogočnem nemškem predoru med Somme in Oise 21. marca 1918 gre reševati Angleže v Pikardiji. Potem je poslan na pomoč zopet k Aisnei, zahodno od Soissons, ter se udeleži slednjič velikih odločilnih bitk v Champagnei. Zastrupijo ga plini in namesto pohoda proti Renu z zmagoslavno vojsko pride v bolnišnico, kjer se tri mesece bori s smrtjo; tu najde par znancev, s katerimi se razgovarja o vojnih vliisih in se spominja padlih tovarišev.

Tako je Gabriel Peissenier sam izkusil dobršen kos vojske na različnih odsekih fronte — saj so ga dovolj metali sem in tja, in to ob najtežjih situacijah. Da bi pa bila slika še popolnejša, v to služijo pisma, ki jih dobiva od prijatelja slikarja Raymonda in v katerih ta popisuje svoje doživljanje na vzhodni fronti: Saint-Michel, bitka pri Esternay 5. septembra 1914, Lendon. Pri Marnei se prijatelja srečata, od tam odide Chevagnes na fronto med Ypres in Zonnelle, kjer že drugo leto pade. Ta prijatelj mu je tudi podal nekaj slik svojih tovarišev, kakor Vitu v Lotringiji (Morhange itd.) ali Morin v Mulhouse (Altkirch itd.). Rāzne epizode, ki so navezane na druga imena: Pioger v Vauquois v Argonih, Launoy, Arnaud, Petitjean etc., ki pa ne nastopajo samostojno, završujejo sliko.

In v tem ogrodju — koliko grotesknih, pretresujočih, ganljivih prizorov! Koliko resničnih in dobro zadetih opazovanj! Isti vlisi, iste skušnje, iste misli kakor ste jih imeli vi, vse in še mnogo več najdete tu!

Po težkih slutnjah izbruhne vojska: vse se tolaži in vara kakor pri nas in kakor povsod s tem, da bo to nekaj kratkega, neznanega, ki bo trajalo kvečjemu 14 dni; na vsak način pa bo ta vojska poslednja. Kolektivist Chevagnes je poln optimizma, celo navdušenja: »Je goûterai le pittoresque de la guerre! J'en goûterai la beauté sauvage!« (str. 31). Ali ne leži ironija ali tragika že v tem, da mora pasti, dočim Peissenier, ki je pesimist in individualist, preživi vojni vihar?

Slovo je izredno težko in globoko psihološko orisano. Na potu na fronto so vojaki povsod sprejeti s cvetjem, z entuziazmom. Čim bolj se bližajo bojišču, tem resnejše postaja ozračje. Prva kanonada, panika, zmeda; vojaki-zgubljeni, emigranti-begunci. Čete se vračajo iz boja zamazane, zbite, mrke, molčeče; širijo se čudne novice; nemir se polašča civilnega prebivalstva kakor tudi novoprispelih vojaških edinic: negotovost, zapuščenost, splošno varanje eden drugega. In nato splošen umik na vsej črti: marši kar naprej, noč in dan, nihče ne ve, kam ne kod. In na drugi strani neustrašenost kmetskega prebivalstva, ki niti med bitko noče zapustiti svoje vasi: mož in žena se zgubita, a naposled zopet najdeta.

Slede grozodejstva Nemcev: mrlič v kupu slame, strahote noči, samotna gozdov, odisejada nemške patrulje, ki je zašla predaleč in se skriva in trpi, dokler sama ne odstrani častnika in se vda.

Strašna utrujenost od neprestanih maršev, bolezni, živčni napadi, Morin prebode oslepelega tovariša, misleč, da je Nemeč, ofenzive, napadi, protinapadi, jarki, straže, podminirani rovi kot ognjeniki. Velika junaštva se vrše. Pioger, v Argonih ranjen, odbija sam presenetljiv napad, potem odvzame na straži Nemcu sekuro, Petitjean stavi, da se pri prodiranju v sovražnikovem ognju ne bo niti za trenutek pripognil, Meslin osvoji sam strojno puško, Morin se vrne edini iz boja kot sel smrti itd. Arnaud dobi strel v nogo in se reši s tem, da se naredi mrtvega. Launoya reši nemški sanitejec; ko Francozi zopet osvoje jarek, zapade rešitelj smrti. Chevagnes ubije na straži dva Nemca z isto kroglo: polašča se ga žalost in kes... Kesneje ima čudne sanje o nezakopanih kosteh: slutnja smrti. Pri prihodnjem napadu pade, zadet v prsa in čelo!

Kako dobro je naslikan tisti nemir, tisto tesnobno pričakovanje pred pričetkom boja, ki se ponavlja toliko in tolikokrat! Zastoni, nehote stopa nem strah na lica; nervozno gledajo eni na ure, drugi vržejo še zadnje sporočilo na kos papirja; tu delé nože, tam druga orodja: težka groza objema srca...

Napad se izjalovi! Zdaj leži četa spredaj v boju, odrezana tri dni in več od vsega sveta, zdaj zopet protinapad v lastnem artilerijskem ognju. Vse pade, neznosno je trpljenje tistih, ki ostanejo pri življenju.

Kaj občutijo redki reveži, ki so se z neizmernim trudom in premagovanjem po celi večnosti boja privlekli nazaj do svojih jarkov, ko jih tu sprejmejo novi častniki ter jih kot strahopetnike tirajo z revolverji zopet naprej!

In tako gre stvar naprej, pa nikdar konca! Zima prihaja za zimo. Najstrašnejša je zadnja v Flandriji. Tu pridobi toliko mučeni 1. kor v naskokih čez Ysero 3 km na prostoru: v zahvalo mora prebiti celo dolgo, hudo zimo ločen od druge črte kakor gobav, skoraj brez hrane, v močvirju in ledu.

In potem posameznosti pozicijske vojne! Tekmovanje in boji pod zemljo, spopadi aviatikov v zraku. Vmes pa neprestano delo, utrjevanje, trpljenje, bojevanje. Morilna orožja in orodja delujejo noč in dan; pojavijo se plini in tanki. Material se kopiči v nedoglednost, vojaštvo se grmadi v neskončnost. — Poglejte n. pr. fronto ob Somme! Novi kolodvori bruhajo množice, karavane na ta odsek, ogromno človeško mravljišče deluje mrzlično povsod, pod zemljo in na zemlji, po brezštevilih rovih v vseh smereh: zdi se ti kakor ogromen panj čebel ali kakor kaotičen gigant, kakor neznanska mōra, kakor hidra, ki bljuje smrt iz brezštevilih žrel na sto in sto načinov. In potem življenje v teh misterioznih podzemeljskih mestih, divjanje pošastnih noči, ko se vam zdi, da nastopi zdajdaj konec sveta! Zares slika, vredna Hugoja ali Zolaja!

Drugod zopet krasni opisi pokrajin in sprememb v naravi. Kako je grozen pogled po osvojenem bojišču! Ali prizori iz taborišča pri Maillyju! Razne vrste vojaštva z vseh strani sveta, črnci, Rusi, Amerikanci itd.; splošno zabavljanje čez vojsko kljub zmagam pri Marnei, pri Yseri, kljub časopisju in višji taktiki: demoralizacija napreduje vidno. Ne manjka ostre kritike generalnega štaba, gotovih častnikov, postopanje zdravnikov in vojaške sodnije. Koliko bridkih opomb o zadržanju zaledja in kričanja: Vzdržimo do konca (Jusqu'au bout!). Temu nasproti se pojavlja klic: A bas la guerre!, zlasti na dopustih. In vendar gre klanje svojo pot naprej...

Dobro so zadete posamezne narodnosti. Rusi so najprej izpregli: ne morejo jih porabiti več nikjer; nevarnost je, da s svojo pasivno rezistenco okužijo še druge. Angleži so hudo tepeni in luknjo morajo mašiti Francozi. Amerikanci, ki so prišli dokaj kesneje, napravijo s svojim idealizmom vtis, da so še zelo otročji. »Tudi Italijani posečajo te kraje, toda ne boste jih videli, razen če vas slučajno kak opravek pokliče v ozadje« (str. 251).

Sploh je bila usoda vojaka v teh časih en sam martirij. Fatalna »dolžnost« ga je preganjala tako dolgo, da je obležal. Vojak je postal stroj, navadna čredna žival. Onemogla, topa resignacija se je v tem neizrekljivem trpljenju polastila celo najbolj trdnih in probujenih. »Je

samo sveženj mesa, vržen v polom, in ki odskakuje stresan od groze« (str. 168). »Krotak je kot žival, da ima le jesti« (str. 88). »Če vojak ni zmagovalec, je bolj onemogel kot bolno živinče; kajti vojak ni človek, ni žival, ni stvar; narava res ne ve, kaj je pravzaprav vojak« (str. 88). In pri tem naj vprašam le še eno: Ali ni čudno, skoraj neverjetno, da je francoski vojak doživel iste občutke, da je pretrpel isto trpljenje, iste krivice, iste šikane, da je na enak način izrekel uničevalno sodbo o vojni kot mi, ki smo se vojskovali v čisto drugačnih razmerah in pod drugimi pogoji? Baš to pa je najboljšo izpričevalo za globoko življenjsko resničnost »Orkana«.

Nemogoče je podati na kratko vse te mojstrske slike ali najvažnejše njih poteze: ena je lepša od druge, ne dajo se krajšati; nobena se ne sme prezreti, če hočemo, da ostane celotna podoba vojne kot jo doslej še nihče ni podal.

Zato naj te naznačbe zunanje vsebine knjige zadostujejo. Že iz njih se razvidi, da Florian Parmentier ni prijatelj vojne. In ravno moralna obsodba vojske, uničujoča kritika človeške slabosti in neumnosti na eni strani ter brezmejnega egoizma in hudobije vladajočih na drugi strani je druga, še važnejša sestavina romana.

Že kontrast v naziranju obeh prijateljev je karakterističen v tem oziru. Gabriel je kot individualist že od vsega početka nasprotnik vojske, od katere si je nemogoče obetati kaj dobrega. Govor o domovini je zanj prevarna fraza. Ali ljudstvo je slepa masa, ki si da vse sugerirati. Še celo najboljši med njimi, kot Chevagnes, nočejo spregledati, ker se pustijo vladati od nekih namišljenih pojmov o skupnosti. — Ko ustrelji Chevagnes na straži dva sovražnika, ga prvič zgrabi čudno čustvo: njegovo dosedanje prepričanje je omajano. Prevzame ga uničujoča zavest, ki se je ne more več otresti, da je ubijalec. Tedaj gre vase in se preda kesanju; spoznal je, da gre človečnost nad narodnost. Usoda hoče, da svojo fragično krivdo poplača z lastno smrtjo...

Peissenier pa postane čedalje trdneje prepričan o pravilnosti svojega stališča. »In nad ozko dolžnostjo do naroda stoji brezmejnost dolžnosti do človeka. Domovinska ideja je prehodna mistika; človečanska misel pa je večna« (str. 101).

Ali ni absurdno vse to trošenje energije za cilje uničevanja? »In s težkim srcem misli Peissenier na neizmerno delo izpopolnitve, higijene, preroditve, ki bi se bilo dalo izvesti na svetu, če bi se bili porabili napor, milijarde in ženij, vse, kar se potrosi za ta krvavi posel uničevanja, za uresničenje plemenitih sanj o obogatitvi človeštva...« (str. 157).

Pretrsljivo je v tem oziru poglavje »Il ne vous envie pas, celui qui va mourir« (206 ssl.). Peissenierju so dali v roko list

papirja, ki so ga našli pri André-Felix Dimoranu, ki je padel pri Craonne, zadet v trebuh. Mož je spoznal, da je zapisan smrti. Prvo čuvstvo, ki ga pograbi, je jeza, togoša nad morilci; potem ga prevzame elegična žalost in zavest, kako ga je škoda. Jasno spozna resnico o vesti človeštva. »Umrješ za svojo domovino, mi govore lažnivi glasovi. Toda domovina so državljani, domovina je vsak izmed nas..., domovina sem jaz — in jaz umiram!« (str. 208). Popade ga zopet jeza nad krivci, za kratek čas ga obide upanje, ali kmalu sprevidi, da mu ni rešitve. In tedaj zagleda v mislih pred seboj čas miru. In kaj vidi? Žrtve vojske bodo tudi žrtve miru. Kako že sedaj delajo z ranjenci, pohabljenici! Mrtvi so hitro pozabljeni, nadomeščeni. In hinavski svet gre svojo pot naprej, vlada pa slejkoprej Zlato Tele. In pravičniki bodo morali kapitulirati pred dobičkalačnimi — kanaljami. In zato mu ni več žal, da umre. —

Nič bolj ne prizanaša človeški družbi poglavje o njeni neumnosti: »Bêti se« (str. 234 ssl.). Res, ljudje so hudobni, pa so tudi bedasti. Ali je mogoče dopovedati človeku, da je v interesu vseh, da naj bo vsak nesrečen? In vendar, ali ni kakor da govore mogočnjaki: »Dajte se pobiti, da bo moj mošnjiček bolj rejen, zakaj jaz imenujem svoj mošnjiček ‚domovino‘; in ni li res, da dolgujete svoje življenje domovini?« (str. 234). Da, ljudstvo je neumno, bojazljivo, brez lastne volje, ker se da tako izrabljati svojim krvosesom brez aktivnega odpora proti fanatizmu in militarizmu. Vsak gleda le nase in ima le svoje malenkostne hipne koristi pred očmi. Zraven pa toliko zavjsti, hinavščine in hudobnosti! Ni čuda, če ljudje ne sprevidijo, »da obstoji sporazum nad narodi. Zlato in Napuh vladata proti nam vsem.« Tako bo tudi po vojski. »Vojna, ki so jo napovedali finančni carji vseh rodov človeštvu, ne bo imela konca« (str. 240). Ne zmaga na bojnem polju, ampak zmaga nad našo letargijo je potrebna vsem skupaj!

Najbolj šiba višje poveljnike, ne prizanaša časnikarjem, tudi ženske dobe svoj del. Zakaj ne pripomorejo ženske k miru? Zato, ker pomeni vojna izpolnitev njih večnih želja po gospostvu in uživanju: »la guerre, c'était la consécration de leurs rêves; la guerre, pour elles, c'était régner: régner par l'indépendance, régner par l'ambition, régner par l'argent, par le plaisir et par l'amour... (214, cf. tudi 226, 301 sl., 305). — Ko padejo pri prodiranju Peissenierju nemški listi v roke, si ne more kaj, da ne bi vzkliknil: »Naši sovražniki se hranijo z istimi bedastočami kot mi. Črede so črede in slabi pastirji so slabi pastirji...« (str. 284).

Poglavje o zmagi »Victoire!« zopet nudi pisatelju priliko, da v grandiozni viziji, polni simbolov, podkrepi svojo maksimo: Guerre à la guerre! Še enkrat nariše vse mahinacije kosmopolitskih finanč-

nikov in ambiciozних državnikov, ki napravijo vojsko. Potem da besedo zadnji žrtvi vojske! Človek, ki je mislil, da pride z zmago zlata doba, pade zadnji! Sledi peklenski nastop vseh nesrečnikov, ki so zgubili življenje v vojni: strahotna slika, ki preide v neznanški gobec Zlatega Teleta! Zakaj je tako? Ker v svetu ni nobene požrtvovalnosti. »Morala preneha, kjer se začne korist« (str. 294).

»Ali kaj! Ali res ni nikjer človeka-poštenjaka, Rešnika, ki bi se mogel povzpeti nad svet in reči: Glejte me! Jaz sem tisti, ki se ne boji nikogar. Mož Zmage sem. Mešalci zlata, kronani špekulantje ne bodo več trgovali s človeškim mesom. Ne bodo več ukazovali vladam. Vlade, to sem jaz. Zakon sem in kralj, ker sem poštenost. Če se mi bodo tatovi upirali, konfisciram njihovo imetje in ga razdelim ljudstvu. In kdor bo hotel jesti, bo moral delati. Kdor bo hotel piti sok vinske trte, jo bo okopaval. Tisti pa, ki se napajajo s krvjo ljudstev, bodo pomrli lakote, kajti prišel je čas, ko narodi otresajo svoje verige, vedoč, da splošna blaginja ni istovetna z debelimi trebuhii nekaj ljudožrcev-velikanov...« (str. 294). In nato postavi aksiom: *n a r o d m o r a z a v r n i t i v o j n o , t u d i č e j e n a p a d e n .* Na eni strani se sovražnikovo divjanje samo po sebi unese in umiri, če ne najde odpora, na drugi strani pa se je že često zgodilo v zgodovini, da so premaganci nadvladali brez boja zmagovalce... Sicer bo pa človeštvo vendar kos posameznim roparjem!

Bolnišnica da avtorju novega gradiva za podkrepitev njegove teze. Tu najde več svojih znancev, ki jim je vojska uničila zdravje. Vitu je postal jeftičen alkoholik, Petitjean ima padavico, Pioger in Launoy sta se vrnila iz Soluna z močvirno grižo. Razume se, da njih kritika ni ravno prizanesljiva. Že prej nam je pisatelj predstavil včasih kot intermezzo modrovanje vojakov o vojski, moralni bolesi, o notranjem upor v duši, o domovini, o poveljnikih, o desertaciji (n. pr. str. 185 sl.). Ali postali so avtomati in po končanem razgovoru gre vse po starem naprej. Sedaj razglablajo med drugim, zakaj je vojska tako dolgo trajala. Višji častniki so služili preveč denarja. »Prav tako politiki, finančniki, trgovci, moški in ženske po tovarnah, vse je profitiralo od vojne: zato se ni mogla nikakor končati. Nihče se pri vsem tem ni oziral na mrtve, na ranjene, na vojake, ki so trohneli v jarkih. Ampak če bi ne bil imel nihče več kakor 25 vinarjev na dan, bi bilo videti, kako bi se bile stvari brzo spremenile« (str. 304).

Tudi vojaki sami seveda niso brez krivde, izkazali so se za popolnoma nezrele.

Ne bom našteval vseh pretresujočih scen iz bolnice. Tri poglavja pa so zopet tako groteskna, da zaslužijo omembo.

Prvo je: *L'Homme aux appareils* (str. 308 sl.). Philippe Hibrahil razžali kot sluga svojega oficirja. Posledica: obsojen je na najnevarnejša dela pred fronto. Tam preživi v sovražnem ognju strašne

trenulke, grozne noči. Ko ga pripeljejo v bolnico, ima nič manj kot 32 ran. In ta mož ozdravi in živi s pomočjo aparatov, ki so mu jih dali za vse telesne funkcije. Intaktne ima samo oči in — da more videti in presoditi svojo strašno usodo! — možgane.

Drugo ima naslov: *Les Sans-Figure* (str. 311 sl.). Kakšna bi bila najbolj primerna kazen za brezsrčnike, ki so zakrivili vojno? Da bi bili zaprti skupaj z brezličniki, z nesrečneži brez obraza. In ti bi jih obstopili in bi jim ironično govorili, kažoč na svoje jadne glave in njih okrogla lica: »Kako si grd!« In to bi se ponavljalo leta, stoletja, krivci bi imeli neprestano pred očmi nesrečne svoje žrtve brez čeljusti, brez nosov, brez lic, brez oči, brez ušes, tako da bi kopneli groze. In nazadnje bi se dvignil eden, ki ima še en zob in eno oko, in bi zavpil: »Okno za oko, zob za zob!« Njegova roka bi padla liki razbeljeno železo na eno prestrašenih glav. In vse roke bi udarile isti čas. In vsa ravnokar še debela lica bi bila razmesarjena...

Tretja slika: *Un Revenant* (str. 314 sl.) obravnava snov, kot jo je že Balzac uporabil v svojem »*Le Colonel Chabert*« iz časov Napoleona, samo z drugačnim koncem. Oslepeli vojak je bil proglašen mrtvim. Nato se žena drugič omoži in je čisto srečna. Kar se pogrešanec vrne in zahteva svojo pravico, čeprav vé in čuti, da bo to za ženo hujše kot smrt. Odpušča ji vso njeno nezvestobo, ali pomagati ne more: on jo sedaj bolj potrebuje kot kdaj prej!

Knjigo sklepajo zaključne misli: *Les Leçons de la Guerre* (str. 317 sl.).

Po vsem povedanem si lahko predstavimo, kakšen je pisateljev finale o vojski: pesimizem do konca, vehementna obsodba družbe in obup nad človeštvom.

Bojevniki se vračajo domov. Kakor da pridejo videči med slepce! Svet se ni od vojske ničesar naučil. Dolgoletni mučeniki so odbijani, ponižani, prevpiti in izkoriščani. Ne samo stari vladarji: denarni mogotci, politiki itd. jih tišče k tlom, tudi vsi drugi jih gledajo po strani. Saj sede na mehkem in varnem, a kakšna je pozicija nekdanjih vojakov? Ne redko stoje sami tu, brez domačije, sorodnikov in sredstev. Kak mir! Vojska gre naprej, samo bolj potuhnjena; vojak je pa fisti, ki je vedno in povsod tepen. Ne, človeštvo nima vrlin, s katerimi se v samoprevari ponaša: »*La supériorité de l'homme sur la bête est le mensonge d'entre les mensonges!*« (str. 322).

Ali je sklep miru razširil svobodo poedinca? Narobe, še bolj je zaslužnjen od družbe, države, od vsemogočnega Baala, ki je Denar in Objest; gospodujoči so vedeli, zakaj so začeli vojno! Seveda skupni interes je še vedno le njihov interes. Bogastvo države je narejeno iz revščine državljanov in državljanji se radi ponašajo z imeničnostjo svoje države!

(Dalje.)

spredaj. Na prvi je Jezus dvignil kelih in govori znane posvetilne besede; zraven pa je skiciran Jezus precej v drugačni koncepciji, kako podaja po Janezovem evangeliju Judi v vino pomočeni košček kruha.

Benečanski osnutek podajamo tu v sliki (sl. 23.) kot primer, ki ga vsak lahko primerja z omenjeno Ghirlandaievo sliko. Osnovni elementi so isti: Juda sedi na sprednji strani mize, Janez leži pred Jezusom sklonjen na mizo, apostoli so v razgovoru, a še neskončno daleč od idealne grupacije, kakor jo kaže dovršeno delo.

Sedaj nam bo jasno, kako ogromen korak naprej v psihološki koncentraciji dejanja je naredil Lionardo v svoji Zadnji večerji, in jasno je tudi, zakaj je to delo postalo eden razvojnih mejnikov v zgodovini umetnosti. Za nas je to delo dejstvo, ob katerem so se vzgajale generacije, za sodobnike pa je moralo biti odkritje, pred katerim umolkne vsaka kritika in ostane samo občudovanje.

L'OURAGAN.

Dr. L. Sušnik.

Užaljen v dno srca se poda Gabriel na pokopališče k tistim, ki so padli za državo. Prosi jih odpuščanja za vse tiste, ki so grešili in še greše nad njimi. O, ko bi se kesali tisti, ki se jih tiče, bil bi danes praznik zmage!

»O vi mrtvi, postavljajo vam v spomin častne spomenike, prazne grobove. Zraven pa prepovedujejo, da bi vi živeli v spominu ljudi. In zabranjujejo besede in spise, ki govore o zločinih, radi katerih ste padli.

Postopajo proti vam na isti hudodelski način, kakor so postopali, ko ste še živeli. Po vsej sili vam ponujajo reči, ki jih vi ne marate: slavo, junaštvo, dolžnost, da služite za zgled drugim ljudem. Ampak kar ste vi zahtevali, ko ste bili še živi: da naj odvzamejo od vas ta kelih; kar zahtevate sedaj, ko ste mrtvi: da naj popravijo krivičnost vaše smrti pri tistih, ki še žive, to so vam odrekli in to vam odrekajo še zmeraj« (str. 330).

»Toda učili so vas spodobnosti in čednosti. In rekli so vam: vojska je stvar, ki se spodobi, vojska je potrebna čednost. In vi ste verjeli, kar se vam je reklo, ker so bili tisti, ki so tako govorili, učitelji čednosti« (str. 331).

»Zakaj ste privolili in se šli vojskovat? Vsak izmed vas je obsojal vojsko v svojem srcu. Toda dovolili ste prokleti zalegi, da je zedinila te raztresene volje vseh vas posameznih. Tako zbrani v eni roki, ki je hotela vojno, so postale protivojne volje milijonov ena sama volja za vojno.

V resnici, zelo se mi smilite vi vsi, živi in mrtvi vseh časov in vseh deželá. Zakaj vi ne znate hoteti vsi skupno, ne da bi predali svojo voljo v roko fistim, ki lahko spremene vse te njim nasprotné volje v njih lastno voljo.

Zelo se mi smilite vi vsi. Kajti državniki, ki zopet le poslušajo denarne može, pravijo, da delajo v imenu naroda — in to vam zadržuje « (str. 331 sl.).

Tako šiba pisatelj na dolgih straneh z gromovitimi besedami, s proroškimi, skoraj apokaliptičnimi slikami človeško takozvano civilizacijo, napredek, vzgojo, nezmožljivost, lahkovernost, slabotnost, neumnost, lažnivost, samopašnost in boječnost. Neusmiljeno padajo udarci in zdi se vam, kakor da berete razodečja sv. pisma ali prvaka filozofov - pesimistov.

In pisatelj kliče na pomoč mrličé, da podpro s svojim v smrti zapečatenim prepričanjem onemoglo borbo živih. »Vstanite, mrličí!« jih zaklinja v mogočnem slovesnem nagovoru. »Pokonci! Da se bodo mogočniki nehali veseliti, češ: upor mrtvih je nemogoč.

Na noge, mrličí! Da ne bodo več rekli: Nagobčnik je pravica narodov.

Na noge, mrličí! Da si mogočniki ne bodo več upali reči: Življenje je dražje, ker je postalo bolj redko...« (str. 337).

»Je n'attends rien de la folie des vivants. Mais, j'attends beaucoup, ô morts, de votre sagesse« (str. 337).

Mrličí, ali naj je bila vaša smrt res zastónj? Vstanite, pomagajte! Saj vas je 14 milijonov!

In mrtvi kakor da se odzivajo klicu. Kaka apoteoza! —

»In vaše vstajenje je upor.

In jutri se bo spopadla zahrbtna nepoštenost mogočnikov, norost slabičev, zmožnost ljudi s 14 milijonsko voljo, ki prinaša iz globine vsemogočnost Resnice.

Duhovi mrtvih, ki imate vso resnico, stopite na mesto duhov zmožnih ljudi.

Duhovi mrtvih, premagali boste tako zlo usodo, ki pritiska svet. Duhovi mrtvih, pojdite in razširjajte se!« (Str. 338.)

* * *

Čudil se bo kdo taki vehementni antimilitaristični pisavi pri sinu francoskega naroda, ki uživa sloves nacionalne neizprososti in silne domoljubne energije.

Res, dolga leta pred veliko vojno je prevladovala v francoski knjigi narodnostna tendenca. Nezačeljena rana ob Renu je hudo skelala. Kdo se ne bi spomnil romancierjev, ki so s toliko ljubeznijo za-

stavili pero v poživitev ljubezni do izgubljenih provinc? René Bazin (Les Oberlés), Maurice Barrès (Au service de l'Allemagne), André Lichtenberger (Alsacien), Charles du Rouvre (Francisque du Rhin), Georges Ducrocq (La Blessure mal fermée) i. dr. so mogočno delovali v tem smislu. In odveč bi bilo naštevati vse izrazite propovednike bojevitega nacionalizma prav do vojne, kakor so: Paul Acker, Ernest Psichari, Emile Nolly, podpolkovnik Driant (Danrit) itd., ki so z izgubo življenja potrdili iskrenost svojega navdušenja.

Toda vojna je zarezala v narodovo psiho drugačne brazde. Dalj ko je trajala, bolj je rastle število pristašev čiste človečnosti. Najboljši pisatelji so se odvrnili od ekskluzivno nacionalnega šovinizma in hodijo umerjeno pot notranje narodne poglobitve in preporoditve (Paul Bourget, René Bazin, Maurice Barrès, Henri Bordeaux, Louis Bertrand i. dr.). P. Acker je v svojem »Le Soldat Bernard« še risal spreobrnitev intelektualca-anarhista v vnetega pristaša kasarniške discipline, danes pa lahko čitate dramo Armanda Bour, »La Foi nouvelle«, ki nam predstavlja evolucijo šolskega ravnatelja iz bojevitega patriota v divjega sindikalista! —

Tudi pacifistična misel je pri Francozih že stara. Nočem posegati nazaj v 17. stoletje (abbé de Saint-Pierre, »Projet de paix perpétuelle«), omenim naj le v najnovejšem času moža, ki je seznanil Francoze z velikima Rusoma Tolstojem, Dostojevskim in njihovo vero v bratstvo narodov in bil tako neposreden začetnik tega gibanja: Melchior de Vogüé. Med vojsko so se potem začeli oglašati v tem smislu možje kakor Romain Rolland (Au-dessus de la mêlée), Henri Barbusse (Le Feu), Georges Duhamel (Vie des martyrs), Henri Bidou in toliko drugih. Kmalu se je osnovala liga pisateljev-bojevnikov miru z imenom Clarté (Anatole France!), kateri naslov je dal Barbusse tudi nadaljevanju »Ognja«. Njegova »Jasnost« je časovno in idejno sovrstnica »Orkana«. In ravno Barbusse je eden najbolj vnetih propagatorjev te misli. Poglejte samo še njegovo zbirko govorov in člankov med vojno in po vojni (1917—1920), ki jo je pred kratkim izdal (Paroles d'un combattant, Paris 1920, éd. E. Flammarion) in ki ne spominja samo po naslovu, ampak tudi po doslednosti duha na Lamennaisjeve »Paroles d'un croyant«. Bori se proti predsodkom na nacionalnem in verskem polju, pobija človeške zmote, nevednost, reakcionarstvo, slavi mednarodnost misli, socializem. Njegov cilj je splošno osvobojenje človeštva k pameti in ljubezni. Napada D'Annunzia, povzdiguje rezolutno Rusijo. Da neprestano ponavlja obsodbo vojske v zgorajšnjem smislu, ni treba več poudarjati

(prim. *Pourquoi te bats-tu?* (str. 9 sl.), *Le Silence des morts* (str. 105 sl.), *Nous accusons!* (str. 148 sl.), *Le Monde Nouveau* (str. 219 sl.)). Pod takimi avspicijami se je ustanovila na Francoskem najprej domača *Association républicaine des Anciens Combattants* (društvo bojevnikov), ki je imela velikanski kongres od 6. do 8. septembra 1919. Tu je bil izvoljen stalen odbor, ki je imel nalogo, pripraviti mednarodni kongres nekdanjih borilcev. Ta se je res vršil 3. aprila, 1. in 2. maja 1920 v Ženevi ob udeležbi zastopnikov mnogo narodov, zmagovalnih kakor premaganih... Otvoritveni govor »o novem svetu« je imel *Barbusse*.

Če si predočimo vse to, potem se nam ne bo zdela sila ideje, ki veje iz »Orkana«, nič čudnega. (Tudi *Florian Parmentier* se je že pred tem udeleževal v sličnem smislu, gl. njegov *Déserteur?* itd.) Še lažje pa bomo razumeli stvar, če vidimo v istodobni »jasnosti« tako veliko paralelo, oziroma podobnost. Dočim podaja namreč *Barbusse* v »Ognju« predvsem neposredne dojme zunanjega vojnega doživetja, tako da odgovarjajo cela mesta snovno materialnim stranem našega »Orkana« (prim. železni dež v pogl. 19. *Bombardement*, napade v 20. *le Feu*, ali zadnji poglavji *la Corvée in l'Aube*: trpljenje v mrazu in močvirju itd., vizije ranjenca v 16. *De profundis clamavi* itd.), vsebuje »*Clarté*« veliko vojne refleksije podobno psihološkim analizam pri *Florian-Parmentierju* (cf. vizijo ranjenca v »*De profundis clamavi*«). Človeštvo se nahaja v agoniji, človeški rod se uničuje v pripravah za bodočo vojsko. Vladajo med njim in nad njim *cupidité, rapacité, férocité* (str. 235) v zvezi z zaslepljenostjo in himerami. Boj aristokratskim in verskim kastam, dol s kultom nacionalnih aspiracij! »Domovinska ideja ni napačna, toda majhna in ki mora ostati majhna« (str. 249). »Človečanstvo je živo ime resnice« (str. 251). V politiki je treba stremiti za ustvarjanjem republike republik. »Dokler se ne bo raztezala čez cel svet ena sama edina republika, bodo vsa osvobojenja narodov le začetki in predznamenja« (str. 270). V boju za oživetvorenje splošne mednarodne republike, v katero on kot socialist in vendar še optimist veruje, se glasi njegov klic (spomnite se na *Parmentierja*, ki ni socialist, nasprotno pa pesimist!) v geslo: »*La révolution, c'est l'ordre*« — Red je revolucija (str. 276).

Razen proti svetni gosposki se bori *Barbusse* ostro tudi proti cerkveni, kar je pri strastnem senzualistu (cf. njegovo starejšo knjigo *L'Enfer!*) čisto naravno. Nastopa proti popravi porušenih cerkva, proti zvezi cerkve z državo, proti neiskrenemu delu duhovščine (prim. str. 196 sl., 211 sl., 273). Problem spada sem; kdo ni v dolgih urah na fronti razmišljal o njem? Vseeno se zdi, da to njegovo stališče ni plod vojnega doživetja, kakor pri marsikom drugem. Vsekakor pa ni do-

sleden. Zakaj če je odpovedala v vojski kultura, cerkev, ni odpovedal nič manj socializem, in tega se pisatelj še zmeraj drži in vidi v njem edini spas.

Pisec »Orkana« pusti to vprašanje — proti pričakovanju — v celoti ob strani. Ironizira samo vernike, ki smatrajo svojega poglavarja za nezmožljivega, pa se ravno tedaj nočejo ravnati po njegovem nauku, kadar govori v imenu miru in bratstva, ki je ljudem le prazna beseda (str. 335, 332). Tudi v ostalem ostane on marsikje na višjem, manj subjektivnem stališču.

Slično razliko lahko opazimo tudi pri slogu. Oba pisatelja sta mojstra v besedi do virtuoznosti. Čudovite efekte znata doseči tako v analizi psihe kakor v podajanju impresij in fantazij. Sicer smo tega pri današnjih Francozih, ki so doživeli moderne klasike psihologije, idealizma, impresionizma in eksotizma: Bourgetja, A. Francea, Rosnyja, Lotija in Cl. Farrèreja in veliko drugih, že vajeni. Kako čudovit ritem vlada v nekaterih odstavkih, tiradah, napol himnah, vizijah, koliko variacije in stopnjevanja, koliko temperamenta in besednega bleska, da se nam zdi včasih že kar preveč, posebno pri gotovih lirskih partijah in filozofskih monologih. S kakšno čudovito neodoljivo močjo vam znajo predstaviti najbolj komplicirane kakor tudi najbolj enostavne prizore! Uporabljajo vsa mogoča sredstva. Naj navedem v ilustracijo en sam primer, ki bo zanimal vsakega, ki je v pesnih trenutkih na fronti imel toliko mirnosti, da je lahko razmišljal, kako bi se dali vsi fisti neusmiljeni zvoki morilnega orožja s človeškim glasom posneti. V »Orkanu« najdete n. pr. sledeče reprodukcije: bziii! za navadno kroglo, tap - tap! ali taquetaqueta! za strojnico, rrrâ rrrâ rrrâ rrrâ rrrâ rrrâ... ali ppâo! ppâo! ppâo! ppâo! za bombe z eroplana, chû-chû - chû - û - û - û - û - rrrrr... za rakete, rrrouôôô wâwâwâwâwâ wâôû... rr rra! za topovske izstrelke. Slične onomatopije uporablja Barbusse (vrrrran... vrrrran... za zaporni ogenj v Le Feu itd.).

Vendar opažamo tudi v tem oziru razliko med pisateljema. Barbusse je, rekel bi, bolj vnet in očit učenec Zolaja v tem, da so njegovi bojni prizori nad vse krvavi, da daje pretežno besedo vojakom samim (prevladujejo dialogi in v njih — dosledno naturalističnemu načelu — dialekt, rad uporablja tehnične izraze (kratice), posebno krepke kletvice, nemške stavke itd., tako da je po tej svoji noti skrajnega vojaškega realizma sličen Lucienu Descaves (Sous-Offs). Florian-Parmentier je tudi, kar se tega tiče, bolj umerjen in akademski, dasi seveda tudi silno nazoren: tako zavzemajo n. pr. pogovori pri njem primeroma le malo prostora.

Iz vsega tega je dovolj razvidno, da je »L'Ouragan« prvovrstno delo. Zato smo tembolj radovedni na napovedani II. del: La Mort Casquée.